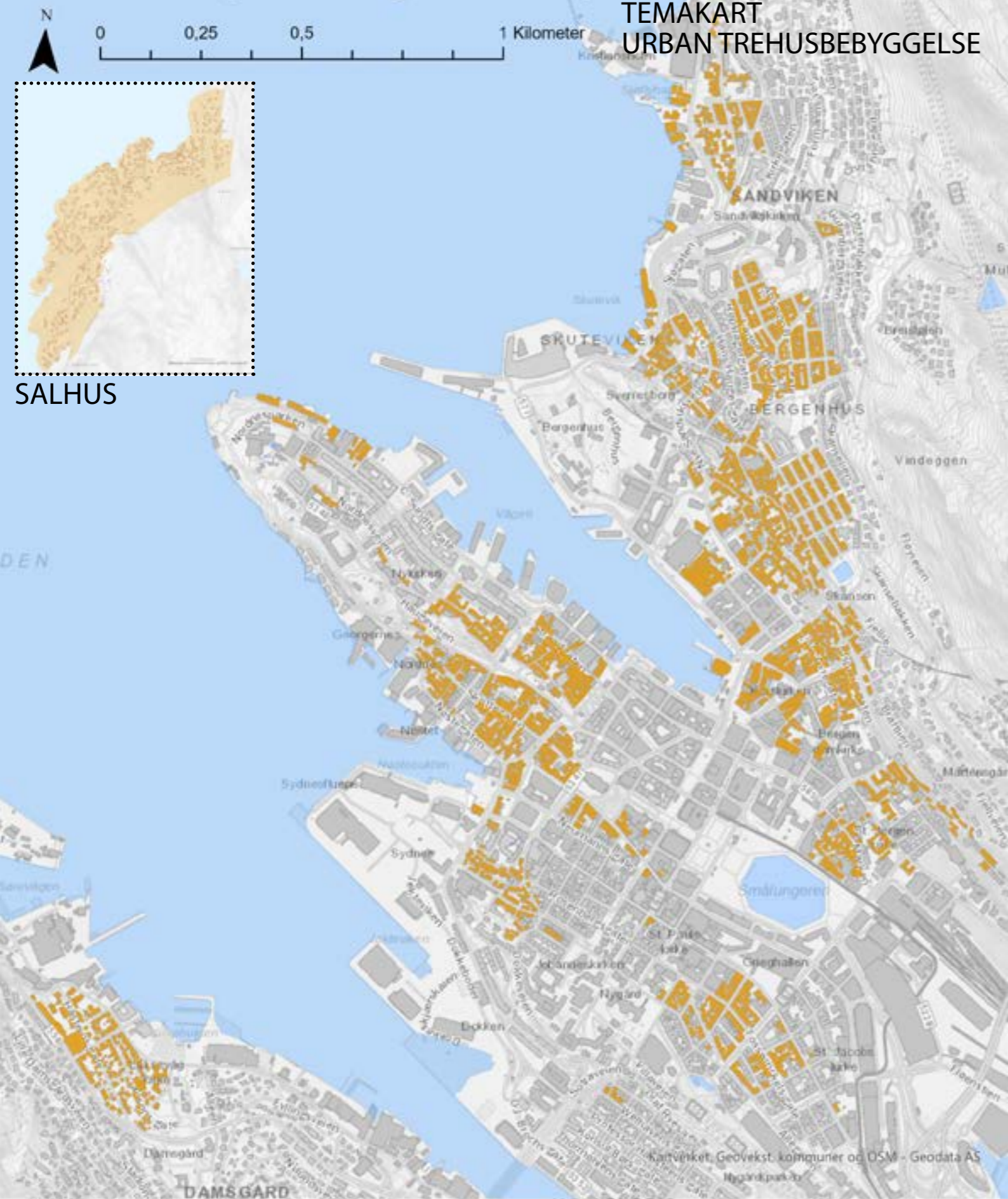

TEMAKART URBAN TREHUSBEBYGGELSE

SALHUS

Tegnforklaring

- Urban trehusbebyggelse
- Innsjø
- Sjø

Kartene er under kontinuerlig utvikling og er ikke uttømmende, feil og manglende informasjon vil derfor forekomme. Hovedkildene er Byantikvarens ulike arkiv og Riksantikvarens kulturminnedatabase Askeladden.no.

Lenke til det digitale Kulturmiljøkartet:

[Kulturmiljøkart](#)

Lenke til kartfortelling:

[Kartfortelling](#)

Utsnitt over det varierte bygningsmiljøet i Lille Markevei på Nordnes.. Alle de ulike bygningstypene, som har kommet til til forskjellige tider, har sammen en karakter av teppebebyggelse som følger landskapet. (Foto: Nina Blågestad)

URBAN TREHUSBEBYGGELSE

I Norge er det lange tradisjoner for å bygge i tre. Laft og stolpekonstruksjoner kan føre oss flere tusen år tilbake i tid. Disse grunnleggende trekonstruksjonene, alene eller i kombinasjon, legger grunnlaget for den tradisjonelle norske byggetradisjonen og vi finner dem igjen i alt fra middelalderens stavkirker, små laftede uthusbygninger og urbane praktbygg fra 17- og 1800-tallet. På Vestlandet ser vi at det tradisjonelt ble benyttet en form med tømrete laftekjerner omgitt av svalganger og utbygg i enklere stolpekonstruksjoner, det hele kledd med liggende panel som en værhud mot det våte klimaet her vest.

Planløsninger

Mens fasader og kjellermurer ble tilpasset terrenget, var planløsningene historisk sett relativt typiske og uendret.

Allerede på 1800-tallet ble det systematisk registrert regionale forskjeller, blant annet i hvilke planløsninger som ble foretrukket. I vårt område var ett- og toromsplanen vanlig i småkårsbus. Dette var en laftekerne, gjerne med en mindre laftekerne innenfor, og med et forrom i stolpekonstruksjon som inngang. Her ble etter hvert også grue og vedkomfyr plassert. Vår tradisjonelle lemstove er utviklet fra denne.

I byen var det trangere om plassen, og utviklingen fra de minste planløsningene ble i mange tilfeller litt annerledes. Planløsningen strakk seg mer bakover på smale tomter og vi fikk sidegangsløsninger, gjerne med flere laftekjerner bak hverandre, og med en gang i stolpekonstruksjon på langsiden av huset som strakk seg fra

S 12 Kulturminner og kulturmiljø (pbl § 11-9 nr 7)

12.4 I tette trehusmiljøer og andre verneverdige historiske kulturmiljøer skal bygningene beholde sitt særpreg og estetiske kvaliteter i fasader, detaljer og hovedform.

12.5 Kulturminner, verneverdig historisk kulturmiljø og kulturlandskap skal brukes for å videreutvikle bergensk byggeskikk med kvalitet og særpreg. Det skal innhentes kulturminnefaglig vurdering fra kommunens faginstans.

12.6 Ved brann- eller annen uopprettelig skade i verneverdige historisk kulturmiljø skal ny bebyggelse som gjenoppbygges videreføre steden historisk byskikk av høy kvalitet. Slik bebyggelse skal ikke innebære en svekkelse av kulturmiljøets verdi og egenart. Det kan kreves at nybygg blir gjenreist som kopi av dokumentert grunnlag.

Til 12.6: Antikvariske hensyn skal være førende ved gjenoppbygging

(KPA 2018/Bestemmelser)

Urban trehusarkitektur: Bergen er kanskje Norges største treby, med et tett, variert og særpreget bygningsmiljø orientert langsmed, inntil og rundt torg, smau, gater og allmenninger. 1. - 5. Her fra Kroken, Sydnes, Lille Øvregate og områdene bak Bryggen og Stølen.

gaten til bakplassen med tilgang til oppholdsrommene fra siden og til lemme opppe. Det var heller ikke uvanlig med stolpekonstruksjoner i bakkant til kjøkken- og uthusfunksjoner. Det finnes fortsatt mange hus i Bergen som opprinnelig har, eller har hatt, denne planløsningen. Fra gaten er det lett å lese dette i fasaden der inngangsdøren er trukket til den ene siden. På større hus ble det etter hvert vanlig med ulike midtgangsløsninger, ikke ulik lemstoven, men i flere etasjer og med flere laftekjerner i rekke fra fasaden og bakover, noe som også ble vanlig i mer landlige områder da sveitserhusene gjorde sitt inntog. Den symmetriske grunnplanen kjennes også som grunnform fra mange av lystgårdene i Bergens utkanter, og har også sine paralleller ellers i Europa.

Hovedformer

«Bergenske trehus» er egentlig en sum av mange forskjellige hustyper. Som beskrevet over, viser grunnplanene alt fra små sidegangshus til relativt store trehus med symmetriske grunnplaner. Også i volum og form er det store variasjoner. Fra en-etasjes hus med en liten loftsetasje, til høye kubiske bygninger i flere etasjer. Fra enkle saltak til mansardtak, valmtak, arker og oppbygg. Alt innenfor det vi med en fellesbetegnelse gjenkjenner som bergenske trehus. Husets form kan i seg selv gi en pekepinn om alder, ettersom det også historisk har vært byggeforskrifter som har sagt noe om hva som kan tillates i byen.

Lovregulering og forskrifter formet byen

Bergen har vært rammet av større og mindre bybranner opp gjennom historien. Dette har ført til nye forordninger for å hindre brann og brannsmitte, blant annet etableringen av nye allmenninger som branngater gjennom den tette bebyggelsen, i dag et karakteristisk byplantrekk i den historiske byen. Men også på mer detaljert nivå, helt ned på utformingen av den enkelte bygningen. Alle forordninger ble ikke fulgt, blant annet krav om murtvang. For bergenserne var det antakelig både utenfor deres økonomiske muligheter, utenfor tiden og materialene de hadde til rådighet, og heller ikke i tråd med slik vi «alltid» hadde

bygget. Brannen i 1702 regnes som den største, og førte til en nyregulering av byen og nye byggeforskrifter. Om murtvengen ble sett på som urealistisk, var det krav til at byggene skulle være på rekke, ha kun én etasje og ikke ha kvister og arker. Heri ligger kanskje litt av forklaringen på tradisjonen med de høye takene, som en måte å maksimere arealet på, innenfor det tillatte.

Etter brannen i 1756 kom nye forordninger. Det ble forbudt med «gavlhus» mot gaten, men tillatt med stor midtark. Disse kalles ofte for «Midtarkshus» og fortsatt ser vi eksempler på disse i Bergen.

I 1835 fikk vi ny bygningslov og videre utover på 1800-tallet kom en rekke forordninger i Bergen, som krav til brannsikre fasader mot hovedgater og allmenninger, krav til takvinkler, høyder, og etterhvert, gjennomføring av murtvang fra 1883 i sentrumskjernen. Slik kan den eldste trehusbebyggelsen i bybildet leses også som eksempler på historiske byggeforskrifter og til enhver tid gjeldende tiltak for å hindre brannsmitte. Det var fortsatt mulig å bygge i tre i bynære områder etter 1880, og noen av våre mest homogene kulturhistoriske trehusmiljø i Sandviken er resultat av reguleringsplaner for disse områdene utenfor murtvengen. I 1899 kom ny bygningslov med total murtvang i de bymessige områdene.

De bergenske trehusene – særtrekk

Der er altså stor variasjon i både form og størrelse på trehusbebyggelsen i Bergen, og den strekker seg også over en periode på minst 200 år med skiftende idealer og muligheter. Så hva er da fellestrekkene som gjør at vi omtaler det som «Bergenshus»?

For det første er det selvsagt materialbruk. Vi har to hovedgrupper med trehus der byggets hovedkonstruksjon er i tre: Husene med trekledning og husene med murforblending, eller annen brannsikker forblending, i tråd med byggeforskriftene fra midten av 1800-tallet. Husene med fasader i tre er lett gjenkjennelige, med liggende høvlet og malt panel. Der er ulike teorier rundt hvorfor man i deler av Norge har tradisjon for liggende panel, og andre steder i stor grad bruker stående panel. En mulig forklaring er klima – det er vått på Vestlandet. Nederst del av husveggen er mye utsatt for råte og det er lettere å skifte ut de nederste bordene på en «vestlandskledning» enn å skifte ut deler av det stående panelet. En annen praktisk forklaring kan være vår tradisjon for stolpekonstruksjoner og slanke tømmerkonstruksjoner med behov for opplengere, noe som gjorde det enklest å feste liggende bord.

Mens panelet er lett gjenkjennelig, kan det være vanskeligere å skille murforblendete bygninger fra murbygninger når man ser dem fra gaten. Eksempler er bebyggelsen mellom Nygårdsgaten og Parkveien, som i stor grad er forblendete trehus. Ofte vil man likevel se det om det er mulig å kikke inn i dråpefall og smitt mellom husene.

For det andre er det takform og tekking. I Bergenske tradisjonelle trehus finner vi mye bratte tak der regnet ikke kan bli liggende, ofte med en liten «kinavipp» nede ved gesimsen fra rundt 1800. Noen sier dette er for å føre regnvannet bort fra husveggen, men det er trolig mer sannsynlig at det handler om europeiske stilidealer på den tiden. Det samme kan sies om mansard-takene som også er blitt en del av det typologiske. Midtarker og mindre sidearker er også fremdeles et vanlig syn, men vi har få eksempler igjen av de virkelig store gavlhuse der taket strakte seg ned over flere brede etasjer. I det hele tatt er variasjon i form, størrelse og retning i taklandskapet et særtrekk, mens tekkingen frem til det sene 1800-tallet da skifer også ble vanlig, i stor grad har vært pannetekking med rød tegl, og med glasert tegl på de riktige fornemme husene.

For det tredje er det bygningsdetaljene. Vinduer, dører og andre bygningsdetaljer er også svært viktige særtrekk. Mye av vinduene vi ser i dag er enten opprinnelige, eller senere kopier av, empire- og krysspostvinduer fra 1800-tallet, og også mange inngangsdører kan tidfestes til dette århundret. Et annet typisk lite trekk er de små runde eller ovale vinduer vi kan få øye på i gavlene.

Bestemmelser til hensynsoner og bestemmelsesområder

(pbl § 11-8 og kartforskriften)

§ 33 Sikrings-, støy og faresoner
(pbl § 11-8 andre ledd, bokstav a)

§ 33.12 Annen fare brannsmitte (393)

33.12.1 For utarbeidelse og godkjenning av reguleringsplaner, samt for tiltak som krever godkjenning etter plan- og bygningsloven, skal kommunens plan for sikring mot brannsmitte ligge til grunn.

33.12.2 Ferdsselsårer, bakplasser eller rom mellom bygningene må ikke bebygges eller få redusert fremkommelighet.

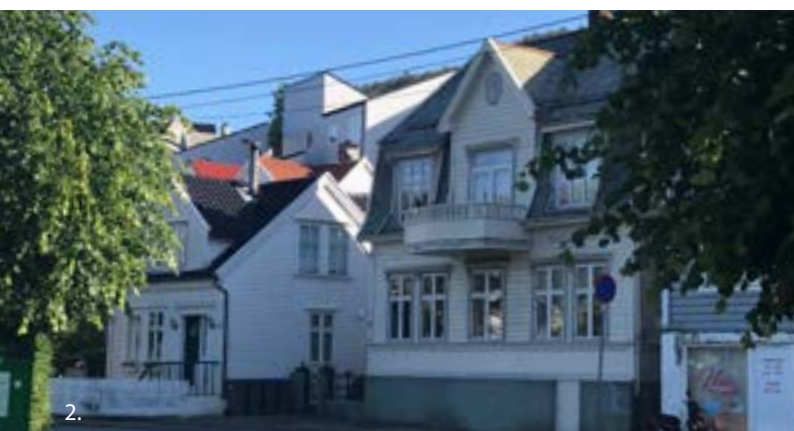
33.12.3 Bergen brannvesen og Byantikvaren skal ha alle søknader om tiltak til uttalelse.

Etablerte rømningsveier må tilstribes opprustet eller være i tråd med kravene i TEK dersom dette er teknisk og økonomisk hensiktsmessig og ikke kommer i konflikt med antikvariske hensyn. Hvert tiltak vurderes konkret.

(KPA 2018/Bestemmelser)

1.

2.

3.

1. Forblendet trehusrekke på Nøstet, Claus Frimannsgate. 2. Variant av midtarkhus med mansardtak med innfelt tak- og vindusopplett, i det tette trehusmiljøet på Laksevåg, i Damsgårdsveien. 3. Dreggsallmenningen 36 er synlig murforblendet med de resterende fasadesidene kledd med trepanel.

Disse kvalitetene, koblet til en letthet og eleganse, gode håndverkskvaliteter i både form og detaljering, utgjør de typologiske særtrekkene. I bergenshusene kan vi slik gjenkjenne både den vestnorske byggeskikken og europeiske stilideal fra langt større bygninger omformet til hjemlige materialer, håndverk og tradisjon. Da man tidlig på 1900-tallet, i nyklassisismens ånd, fikk en rekke store villaer i byens utkant, var de inspirert av den hjemlige bergensarkitekturen fra 1800-tallet. Her fikk det liggende panelet, takformene, bygningsdetaljer og elegansen sin renessanse.

Sist men ikke minst, handler det om topografi og arealknapphet. Bratte fjellsider med selvgrodd bebyggelse uten regulering, der terreng, tildelt tomt, veifar og stier ble bestemmende for både størrelse og plassering. Bergen er også historisk en «gåby», der nærhet til handel og vandel, sjø og allmenninger har dannet en kompakt og arealeffektiv by. Topografien gjør også at Bergen sees både ovenfra og nedenfra. Taklandskapet og konglomeratet av små trehus, smitt og smau, er slik del av opplevelsen av den urbane trearkitekturen i Bergen.

Knappt 3000 av disse trehusene ligger i det som av Direktoratet for samfunnssikkerhet og beredskap og Riksantikvaren er definert som «verneverdig, tett trehusbebyggelse» (tidligere ofte omtalt som brannsmitteområder). Bergen har 12 av Norges 180 slike definerte trehusområder. Dette er områder avgrenset etter et sett kriterier der faren for brannsmitte er ekstra stor pga tetthet mellom bygninger og vanskelig tilkomst for brannmannskapene ved brann. I Bergen er det stort fokus på brannforebygging og beredskapsplaner i disse områdene.

Nedre Stølen, et av gateløpene som ligger innenfor den automatisk fredete bygrunnen og like utenfor verdensarvstedet Bryggen. Området har vært bebygget siden middelalderen og den selvgrodde bebyggelsesstrukturen her har således stor tidsdybde og meget høy historiefortellende verdi.